

Rede uitgesproken door de dijkgraaf

A.J. van Nieuwenhuyzen

ter gelegenheid van de herdenking van

het 350-jarig bestaan van

de Heenske Polder

op 9 October 1962

Mijne Heren,

Dat we het 350-jarig bestaan van onze polder op deze wijze kunnen herdenken, hebben we alleen te danken aan onze streekarchivaris de Heer Delahaye.

Hij heeft voor ons het mooie en belangwekkende overzicht gemaakt, dat U allemaal hebt gekregen en waarin het wel en wee van 350 jaar Heensche Polder is vastgelegd. Als ik U hiervoor dank, mijnheer Delahaye, weet ik zeker, dat ik niet alleen spreek namens bestuur en ingelanden van de polder, maar namens allen, die belangstellen in de historie van West Noord-Brabant. De recensies die ik al zag in de bladen geven U ook de eer die U in deze toekomt.

Het gelukkige feit doet zich voor, dat het archief van de Heensche Polder vrijwel volledig bewaard gebleven is, zodat er bronnen genoeg zijn om uit te putten, maar om er de markante feiten uit te halen is werkelijk geen eenvoudige taak. Dat U dat gedaan hebt, mijnheer Delahaye, waarden wij zeer en als attentie mag ik U hierbij wel een boekenbon aanbieden.

Wat die historie betreft zou ik ook nog een paar dingen willen zeggen.

Ik kan natuurlijk een beetje vrijer spreken, want ik ben geen archivaris en hoef dus niet in te staan voor de historische juistheid.

Het zijn dingen, die ik wel eens ergens heb gelezen of gehoord.

Zo b.v. de geschiedenis van de Rijn-Schelde verbinding, waarmee we misschien ook nog wel eens te maken zullen hebben.

We weten allemaal, dat dit een "oude kwestie" is, maar ik wist niet, en de meesten van U zullen dit ook niet weten, dat hierover op 20 December 1555 al een uitspraak is gedaan door "Den Hoogen Raad" in Brussel. Het zit n.l. zo : Het vaarwater Schelde-Rijn liep tot \pm 1220 via de Striene, maar is omstreeks die tijd afgesloten door bedijking van o.a. Nieuw Scacerloo of 1500 gemeten Polder, die U nu nog vindt op Tholen. Daarna is de vaarweg gegaan via de Heentrecht (Eendracht).

In 1550 echter komen de Heeren van Vossemaer en de Heer van Steenberg, Baron van Breda, overeen om de Heentrecht "toe te dijken en een grote sluis te leggen tussen Slabbecorne en Glymes".

Ze zouden op die manier met nog andere bedijkingen 3600 gemeten grond winnen en andere polders beter beveiligen.

Het was een soort Deltaplan in 't klein.

Men begon dus alvast met een " zwaren dam te leggen " maar direkt kwamen de protesten, van de stad Tholen, die zijn vaarweg zag afgesloten, en nog meer van Antwerpen en de steden van Holland, omdat ook hun verbinding te water werd gedicht. Het kwam tot een proces voor de Hooge Raad in Brussel, die op 20 December 1555 de Heeren van Vossemaer veroordeelde, zodat afdamming en bedijking niet konden door- gaan en de vaarweg via de Heentrecht bleef bestaan.

U ziet dus dat de Rijn-Schelde verbinding geen probleem is van de laatste jaren, maar al meer dan 4 eeuwen oud !

Het is nu ook duidelijk geworden, waarom in de Heense Polder een stuk gemeente Nieuw-Vossemeer is en ook hoe de z.g. "honderd gemeten" er in gekomen zijn als een gebied dat tot 1935 vrij was van lasten.

Dit is n.l. zo ontstaan :

Omstreeks 1530 was het gebied, dat we nu kennen als Polder van Nieuw-Vossemeer en Nieuwe Heijpolder nog sohor, maar wel rijp voor bedijking.

Deze gorzen hadden echter 2 eigenaren, n.l. de Heeren van Vossemaer en de Prins van Oranje. De scheiding van beider eigendommen was de Prinsenvweg. Deze liep door, en op sommige kaarten staat dat nog zo aangegeven, tot aan de watergang in de Heense Polder, volgde dus ook nog een stukje Molenweg, volgde van daaraf de watergang en dan een rechte lijn langs wat wij nog kenden als de 100 gemetense grip. Toen de eigenaren van de gorzen nu wilden gaan bedijken, waren ze zeer beleefd tegenover elkaar en zeiden beiden : " Na U " en : " Gaat U maar voor ". De reden was, dat degene die eerst dijkte een stuk dijk moest leggen, waar de later komende van kon profiteren door er op aan te sluiten. Het kwam er op neer, dat na een paar jaar argumenteren gezamenlijk gedijkt werd onder leiding van één rentmeester, die door beiden was aangesteld.

De moeilijkheid voor de Heeren van Vossemaer was, dat er ongeveer op de plaats van hun grens een grote kreek liep, die U nu nog ziet als de watergang in de Heense Polder.

Omdat deze stroom voor hun dijk grote gevaren zou opleveren als ze er te dicht bij kwamen, legden ze hun dijk niet op de grensscheiding maar een eindje terug, zodat er nog een stuk schor voor bleef liggen, dat niettemin hun eigendom bleef. Toen later de Heensche Polder bedijkt werd kwam dit dus in de Heense Polder te liggen, als een stuk van de Heeren van Vossemaer. De voorwaarden waarop dit gebeurde kunt U vinden in het boekje van onze archivaris.

Dat een dergelijke eigendomsscheiding lang nawerkt kunt U nu nog constateren. Dat deel van de Heensche Polder wordt n.l. nog steeds geboerd door Vosmeerse boeren : Moelker - Zwagemakers - Weterings en de Gelukken.

In ieder geval vonden we dit de aanleiding om de Rentmeester van de Heeren van Vossemaer hier uit te nodigen, die jammer genoeg verhinderd was te komen.

Omdat ik geen historicus ben maar een boer, ben ik het helemaal niet eens met de uitleg, die de Heer Delahaye geeft van de naam "Blikken", de boerderij onder de zeedijk, waar nu de Heer v.d. Riet woont.

Mijn verklaring is n.l. de volgende :

Vroeger toen er nog geen kunstmest en geen mechanisatie was, werd "zware" grond veel beter gevonden en hoger gewaardeerd dan "lichte".

Nu is in de Heense Polder de Noor-Oosthoek zware grond en het deel, dat aangeduid wordt als "De Blikken" lichte grond.

Wat is dan meer voor de hand liggend voor een boer, om het zware deel de naam te geven "Het zilveren hoekje" (daar is wat te verdienen) en het lichte deel als "de Blikken".

Overigens schrijven historici ook niet altijd de "gehele" waarheid. U kunt allemaal gelezen hebben dat één van mijn voorouders : Rebecca Krijna van Nieuwenhuyzen-Bierens een nogal lastige tante was voor de dijkgraaf.

Dat ze bestaan heeft staat historisch vast, want U kunt haar geboorteakte zien en ook de trouwakte.

Maar hier heeft de historie-schrijver, ik neem aan uit piëteit tegenover het nageslacht, niet gezegd dat in de notulen van de bestuursvergadering niet alleen staat, dat Rebecca Krijna bijzonder lastig was, maar ook dat ze dat van die familie wel gewoon waren !

Omdat hier nu wel verschillende Nieuwenhuysens aanwezig zijn, maar zover ik weet geen enkele Bierens zullen we maar aannemen, dat dit op de fam. Bierens slaat. Ik stap van de historie van het waterschap af. De heer Delahaye weet er meer van dan ik.

Ik heb wel geprobeerd enig inzicht te krijgen in de landbouw als zodanig in de 17e en 18e eeuw, maar dat is voor mij althans niet zo eenvoudig.

Ik heb een oude akte van taxatie gevonden, daterend uit 1827. Het betreft een bedrijf van 90 gemeten, dus blijkbaar $1\frac{1}{2}$ kavel, omdat de polder oorspronkelijk verkocht is in hele kavels van 60 gemeten en halve.

Het zaaiplan zag er als volgt uit :

12 gemeten gerst	F.46,-- per gemet;
19 " tarwe	" 32,-- " "
2 " rogge	" 30,-- " "
15 " paardebonen	" 20,-- " "
$\frac{1}{2}$ " erwten	" 20,-- " "
$4\frac{1}{2}$ " haver	" 24,-- " "
4 " oudemeekrap	
6 " jongemeekrap	
10 " braak	" 12,-- " "
20 " wei	totaal F.60,--.

De waarde van de meekrap is niet te ontcijferen, maar uit de totaalstelling blijkt, dat de waarde van de gehele oogst uitkomt op F.2.109,-- en 13 stuivers, dus ruim F.23,-- per gemet.

De inventaris bestond o.a. uit : 6 paarden, de prijs hiervan was van F.75,-- tot F.140,-- per stuk.

3 wagens, waarde F.30,-- à F.40,-- per stuk ; 2 ploegen met toebehoren F.20,-- per stuk. Verder eggen, karren, rolblok, molbord, waterbak, planken en "rommelerij". 7 koebeesten à F.63,-- per stuk.

Met nog 11 stuks jongvee en verdere inspan komt het totaal op F.1.559,-- en 15 stuivers.

Het is dus nogal wat goedkoper dan een inventaris van tegenwoordig, maar de prijzen van de grond, pachten, lonen en prijzen van produkten waren naar evenredigheid.

Vele wetenswaardigheden op landbouwgebied in Brabants Westhoek zijn te vinden in deel IV van " Agronomisch Agrarische Bijdragen ", waarin veel gegevens voorkomen uit het archief van de domeinen te Klundert. Hierin wordt o.a. ook gemeld, dat er in 1960 in Geertruidenberg 17 bierbrouwerijen waren, waaruit men dan weer rustig kan afleiden, dat een goed deel van de gerst gebruikt moet zijn voor het brouwen van bier.

Trouwens ook uit de oudste geschiedenis van de Heense Polder blijkt, dat de accijns op bier een zeer belangrijke bron van inkomsten was ! Er moet nogal een vaatje gedronken zijn in die tijd.

Cijns werd ook geheven van b.v. iedere zak koren, die op de molen gemalen werd en van de mee, die in een meestoof verwerkt werd.

Een korenmolen en een meestoof mochten vaak alleen met vergunning gebouwd worden en de boeren waren verplicht op die molen of in die meestoof hun produkten te laten verwerken zodat de "Heer" hiervan ook inkomsten had via de cijns die er betaald werd.

De prijzen van de grond waren na de bedijking in de Heense Polder ongeveer F.50,— per gemet, maar bovendien drukten op de grond ook de kosten van het onderhoud van de dijken, die door de gebruiker werden betaald of hij nu eigenaar was of pachter en de tienden die bestonden uit de tiende schoof van alles wat "te bande komt" en het 11e lam.

Ook van andere gewassen, zoals meede, raepsaet, koerden, ayung en vlas werden tienden betaald, het wordt ergens omschreven als : " voor elk gewas dat niet te bande komt 30 stuiver per gemet ".

Blijkbaar is er in de Heense Polder ook nog een erfciijns geweest, die $1\frac{1}{2}$ stuiver per gemet bedroeg.

Als pachten vindt men in die tijden F.6,— tot F.8,— per gemet.

Ook weer uit het archief van de domeinen te Klundert blijkt, dat in 1700-1750 de pacht bedroeg ongeveer F.12,— per bunder.

Hierbij kwamen dan nog dijklasten, tienden en cijns, zodat het totaal kwam op ± F.20,— per ha. Maar staat er ook, meermalen was er een grote achterstand in pachtbetaling. Om dit te vereffenen werd soms het graan, dat "de schipper" meevoerde min of meer in beslag genomen en moest de schipper het geld dat hij er voor ontving, gedeeltelijk afdragen aan de verpachter.

De tienden hebben nog lang bestaan.

U ziet bij de oude stukken nog een afkoop van Tiendplichtigheid van Willem van Sliedrecht aan de domeingoederen van Z.K.H. Prins Frederik der Nederlanden, Rentambt Steenberg ten bedrage van F.3.300,76 voor goederen ter grootte van 44ha-79 aren.

Dit was dus \pm F.75,— per ha.

Deze afkoop is getekend 16 Mei 1879, dus nog geen honderd jaar geleden.

U hebt al gehoord hoe het zaaiplan er ongeveer uitzag in die oude tijden. Aardappelen kwamen er pas voor omstreeks 1740 en dan nog in bescheiden oppervlakten. Ook toen schommelde de prijs van dit gewas vrij sterk. De prijs van aardappelen was hoog als de graanoogst slecht was, en dat kwam nog al eens voor.

De opbrengsten waren toch al niet hoog, van tarwe b.v. normaal ongeveer 7 zak per gemet. Maar soms was er een "zware bezetting met brandcoorn" (stuijbrand waarschijnlijk) en dan waren er opbrengsten van 3-5 zak per gemet.

Er was ook vaak door veel regen "schot" en er was vaak en veel wateroverlast.

Ook toen zijn er natuurlijk droge en natte jaren geweest en ook perioden van meerdere jaren, waarin de weersomstandigheden slecht waren voor gewassen en dus voor de boeren.

De oogstzekerheid, een factor die wij tegenwoordig uitermate belangrijk vinden, moet toen wel zeer klein geweest zijn omdat er ook geen ziektebestrijdingsmiddelen waren, er werd geen kweekwerk gedaan, er was geen zaaizaad- en pootgoedkeuring enz. enz. De prijs van de tarwe was toen per zak \pm F.6,—. Bij een opbrengst van 7 zak per gemet komt men dus aan \pm F.40,— per gemet.

Er kon dus werkelijk niet veel af.

De lonen waren zeer laag. Er was als regel inwonend personeel.

Voor "een meid" werd \pm F.40,— per jaar betaald, voor een knecht \pm F.50,—, per jaar.

Als een dagloon voor dorsen in de winter wordt genoemd 24 cent.

In 1740 ongeveer bedroeg het arbeidsloon op een bedrijf F.18,— per ha bouwland.

Uit wat ik gelezen heb over die "goede oude" tijd heb ik nu niet direkt de indruk gekregen, dat we er naar terug moeten verlangen.

In de 19e eeuw is er vooruitgang gekomen, blijkbaar ook voor de landbouw.

Er kwamen betere bedrijfsmethoden, er begon kunstmest te komen, er kwam beter zaaizaad en pootgoed.

In 1880 werd de eerste tentoonstelling van zaaizaad gehouden te Leens. Later volgden Oostwold, Zierikzee, Leeuwarden en andere plaatsen. Het "tentoonstellingszaad" gaf echter vaak weer grote teleurstellingen. Het was niet ziektevrij en verre van raszuiver. Men kwam tot keuring te velde, waarbij de eerste was Roosendaal met z'n klaverzaad van de zaaizaadvereniging "de Klaverbloem".

En nu hebben we de N.A.K., niet waar mijnheer v.d. Heyden en nu is alles in orde. Nou ja alles? Er komt nog wel eens iemand voor de Raad van Beroep, maar dan is dat altijd voor een vergissing !

Op het eind van de 19e eeuw veroorzaakten de granen van de grote Amerikaansche vlakten, die toen in gebruik genomen werden, ook voor de Nederlandsche landbouw een crisis. Ook dit kwamen we weer te boven, vooral door verbeteringen in de bedrijven, specialisatie en het produceren van veredelingsproducten.

Na 1900 begon de opleving eerst goed en we mogen wel zeggen, dat deze doorging tot de dertiger jaren, toen een algemene wereldcrisis ook de Nederlandse landbouw zwaar trof. Vooral door betere voorlichting en toepassen van de verbeteringen die door de wetenschap werden uitgedokterd kwamen we ook hier weer uit, maar toen gooide de tweede wereldoorlog roet in het eten.

Nederland als geheel maar ook onze landbouw kwam zeer zwaar gehavend uit de strijd. In luttele jaren werd de produktie niet alleen weer op peil gebracht, maar in snel tempo opgevoerd. Ieder jaar werden nieuwe recordcijfers gemaakt door de uitvoer van agrarische producten. Maar ook de industrie en de landbouw in de rest van de wereld zat niet stil.

Arbeidskrachten verdwenen en verdwijnen in grote aantallen uit de landbouw en in plaats van tekorten aan landbouwprodukten ontstaan er al spoedig overschotten op veel gebieden.

Was eerst de leus produceer zoveel mogelijk, toen we veel en te veel produceerden werd er nog iets aan toegevoegd, het waren maar een paar woorden, en wel :

"Per man uur".

Het is in de landbouw een complete omschakeling geworden.

Als de boer er in vroeger tijden niet kon komen, werkte hij wat harder en liefst ook nog wat langer. Nu moeten we omschakelen op een 5-daagse werkweek van 45 uur, en zware arbeid moet er niet meer bijzijn. "En de boer heeft het gehoord".

In een onvoorstelbaar snel tempo is overgeschakeld van handen en paarden op händels en paardekrachten. Een we zijn nog niet aan het eind van deze ontwikkeling.

Het is ook niet de vraag of we het graag willen of niet, we moeten.

Ik denk hierbij aan onze juist vertrokken landbouwconsulent de heer Kupers. Als hij enkele jaren geleden voorspellingen deed over de toekomstige ontwikkeling van de landbouw, luisterde men zeer beleefd maar de meesten vonden het, zacht uitgedrukt, nogal fantastische voorspellingen. Maar we beleven het nu na luttele jaren. En we hebben ons aangepast, want we moeten.

En nu heeft wel eens een ingeland gezegd : " Ik vind die dijkgraaf wel een aardige vent, maar hij is mij te vooruitstrevend ". Dat is dan één stem tegen en dat is jammer, want ook het waterschap moet met zijn tijd mee. We moeten een goede ontwatering hebben om in het voorjaar op tijd te kunnen beginnen met ons werk, en we moeten die ook hebben om zo lang mogelijk en met zo weinig mogelijk schade te kunnen blijven doorwerken met onze steeds zwaardere machines.

We moeten goede wegen hebben, omdat transport een zeer belangrijk deel van onze arbeid, dus van onze kosten geworden is.

Een we moeten ook nog een goede verkaveling en goede bedrijfsgebouwen hebben om mee te kunnen in deze snelle ontwikkelingsgang.

We hebben onze kans op ruilverkaveling gemist, jammer genoeg vind ik nog steeds , maar ook van een gemiste kans kan men de goede kant zien.

Als wij over 25 jaar door onze schuld zijn dan zal de C.D. wel ongeveer klaar zijn met ruilverkavelen en dan komt dat goed uit. Want wat moet er dan ? De C.D. verdwijnen is natuurlijk een onmogelijkheid.

Heel de nederlandse landbouw is dan aangepast aan moderne en nog modernere mechanisering, de wetenschap is natuurlijk weer verder gevorderd, de belastingen zijn nog hoger, dus geld voor de C.D. is er genoeg. Nou dan komen ze naar de Heense Polder en zeggen : Heren, jullie zijn nu eigenlijk een achtergebleven gebied. Mogen wij nu hier eens de allernieuwste niet gemechaniseerde, maar geautomatiseerde bedrijven van maken ?

En dan moet de dijkgraaf, die er dan is zich daar maar eens in verdiepen. Boeren zullen er blijven en ze zullen blijven ploegen en zaaien, want de mensheid zal moeten blijven eten. We kunnen ons dus rustig aansluiten bij de woorden van Werumeus Buning :

" Een stem sprak tot aarde, hemel en zee

En de boer heeft haar gehoord :

Ter wille van de boer die ploegt

Besta de wereld voort ! "